

РОЗВИТОК ІДЕЇ В.СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Валерій РАДУЛ (Кіровоград)

У статті пропонується обґрунтування окремих аспектів формування творчої особистості майбутнього педагога, в період його навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: майбутній педагог, творчість, особистість, творче самовизначення.

В статье предлагается обоснование отдельных аспектов формирования творческой личности будущего педагога, в период его обучения в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: будущий педагог, творчество, личность, творческое самоопределение.

Вивчення процесу розвитку особистості передбачає аналіз не лише того, як вона привласнює соціальний досвід і залучається до

життя суспільства, але і її оригінального внеску, що збагачує це життя. Саме залежність засвоєння і відтворення соціального досвіду і є основою, на

якій може системно розкриватися стан розвитку особистості, її якісних характеристик.

Одним із перших вітчизняних науковців ХХ століття, хто ґрунтовно почав розкривати зміст та особливості формування професійної культури вчителя, був В.О. Сухомлинський. Видатний педагог окреслив широке коло завдань навчально-виховного процесу щодо всебічного розвитку особистості вчителя, формування уміння орієнтуватися у різних питаннях науки й практики. На його думку, професійна культура вчителя – це особливість вираження його особистості у професійній діяльності: “З того, як і чому вихователь виражає себе, дитина робить висновок про те, якими є люди, взагалі, в чому полягає добро, в чому ідеал. Отже, необхідно, щоб особистість педагога приваблювала вихованців, надихала їх своєю цілісністю, красою ідейно-життєвих поглядів, переконань, морально-естетичних принципів, інтелектуальним багатством, працьовитістю” [8, с.137].

Тобто, в сучасних умовах формування майбутнього педагога, актуальним є завдання формування його творчої особистості в період навчання у вищому навчальному закладі.

У зарубіжних, радянських та пострадянських дослідженнях проблеми присвячені вивченню творчої особистості, розглядають різні підходи: засобами вияву інтелектуальної ініціативи (Д.Б. Богоявленська); через особливу структуру діяльності (І.П. Калашин); активного ставлення до проблеми (А. М. Матюшкін); концепції розвитку внутрішнього плану дії (А.Я. Пономарьов) тощо, що дає можливість, – зазначає Ю. В. Шаронін, «... звернутися до цієї проблеми з погляду інтегрування цих ідей в конкретну технологію роботи щодо розвитку творчої особистості» [9]. Одними із важливих якостей, що сприяють розвитку й становленню творчої особистості, він вважає активність, інтелектуальну чутливість, розвиток образного й поетичного мислення, здатність до активного діалогу й співпраці.

Цілісний педагогічний процес передбачає зміну особистості в ході взаємодії з реальною дійсністю, в процесі якої відбувається кероване пізнання, засвоєння суспільно-історичного досвіду, відтворення, оволодіння конкретною діяльністю, яка слугує основою формування відповідного критерію соціально-професійної зрілості. Це сприяє розвитку якісних новоутворень в структурі особистості майбутнього вчителя.

Цілісність, якою оволодіває вчитель є необхідною вже в силу своєї професійної спрямованості. Виконуючи соціально задану спільну діяльність, вчитель як цілісна особистість обов’язково розширює діапазон взаємозв’язків із соціальним життям, традиціями

й культурними нормами і нарешті, значно широко – із багатоманітним світом культури людства, наближуючи й реалізуючи свою діяльність у її загальному змісті. Вчитель як цілісна особистість прагне до універсалізації свого духовного досвіду. Тобто, він вступає у сферу загальної професійної праці.

Перехід від уроку, який розуміється як задана, нормативна діяльність, до творчості, від організації шкільного життя як соціального інституту до нескінченного протікання життя особливо яскраво відкриває нескінченність самого завдання освіти. Урок обмежений, але творча робота не знає меж досягнення.

Науково-практичне завдання організації в навчально-виховному середовищі умов, позитивних для розвитку творчої особистості повинне включати рівень загальної підготовки студентів, рівень самостійного, творчого мислення, рівень вихованості тощо.

Вчитель за особливостями своєї професії повинен бути творчою особистістю. Йому потрібно відшукувати найбільш раціональні шляхи досягнення мети, виявляти винахідливість, уміння індивідуально підійти до кожного вихованця, організувати й керувати роботою вихованців у класі.

Праця вчителя потребує ініціативи й самостійності при вирішенні багатьох проблем навчання й виховання. Лише вчитель творчого складу розуму відчуває на уроці справжнє натхнення, особливий внутрішній підйом, що зумовлений радістю передачі знань, спілкування з вихованцями із задоволенням.

Наукова культура – важлива складова професіоналізму педагога. Доцільний, достатньо органічно встановлений зв’язок явища, що вивчається у одній предметній галузі з іншою здатний повернути його новим боком і певним чином „довизначити”, „добудувати” його. А педагогічна рефлексія на рівні „знансєвих” установок, коли ефективність педагогічної праці оцінюється за рівнем засвоєння навчального матеріалу, приводить педагога до задоволеності результатами праці, яка може бути перевіреною, проконтрольованою шляхом виявлення знань учнів.

Усвідомлення себе, своєї належності не тільки до професійної спільноти, але й культурі лежить в основі смислотворення діяльності педагога, а тому є основою самоусвідомлення, самовизначення себе як педагога.

В системі педагогічних здібностей та умінь особистості творчого педагога містяться: дидактичні здібності (в основі установка на врахування психології вихованців); академічні здібності – здібності до відповідної галузі науки (абсолютно вільно володіє матеріалом, здійснює дослідницьку роботу); перцептивні здібності – здатність проникати у внутрішній світ

виховання; мовленнєві здібності – здатність ясно й чітко висловлювати свої думки й почуття за допомогою мови, міміки, пантоміміки; організаторські здібності; комунікативні; педагогічна уява; здатність до розподілення уваги та творча активність.

Одним із ефективних видів діяльності педагога, останнім часом, стає проектно-дослідницька діяльність викладача й студентів як на заняттях так й в по-занавчальний час. Викладач в різних ситуаціях може координувати роботу над проектом або дослідженням, стаючи рівноправним учасником проекту, постановки експерименту.

Застосування методу проектів передбачає виховання мислєдїяльнїсних здїбностей, рефлексїї цїлепокладання. Суттєву роль при цьому відіграють інформаційні технології. Інформаційне забезпечення студентів у процесі проектної діяльності (вільний доступ до необхідної навчальної, наукової, культурної чи будь-якої іншої інформації) – основа вільного розвитку особистості.

Метод проектів дозволяє організувати дослідницьку, творчу, самостійну діяльність протягом навчального часу, відведеного на вивчення відповідної навчальної дисципліни, використовуючи різноманітність видів і форм самостійної, пізнавальної, практичної та експериментальної роботи.

Для проекту можна запропонувати теми, які завершують вивчення відповідного розділу програми і які можна подати в якості підсумкових за розділом, додаткова творча робота з навчальної дисципліни, що безпосередньо не входить до змісту дисципліни.

Проектна форма покликана допомогти студентам відчувати практичну значущість отриманих знань з навчальної дисципліни, навчитися орієнтуватися в найрізноманітніших джерелах інформації, систематизувати свої знання, розвинути свій творчий потенціал.

В результаті участі в проектно-дослідницькій роботі у студентів виникає й розвивається потреба до пізнання, змінюється підхід до вивчення нового матеріалу, тип мислення змінюється від інтуїтивного до теоретичного, (спрямованого на відкриття тенденцій, закономірностей, властивостей об'єктів тощо), практичного (постановка цілей, вироблення планів, проектів), творчого (створення суб'єктивно нового продукту та новоутворень в ході самої пізнавальної діяльності).

Успіх одного мотивує іншого до участі в такій діяльності. Можливість за своїм інтересом вибрати тему проекту, перевірити гіпотезу, змодельовати й провести експеримент, дослідити об'єкт змушує студента ґрунтовно зайнятися

вивченням предмета, активізує мислительний процес, включає уміння здобувати самостійно інформацію, використовувати новітні технології.

З позицій системного підходу всі ланки соціально-професійного розвитку майбутнього фахівця повинні стимулювати «активний стан усіх структурних компонентів особистості майбутнього вчителя в їх єдності» [7]. І надалі, зазначає В.А. Сластенін: «суспільству сьогодні потрібен фахівець, який не тільки має функціональну готовність, але й сформований як творча особистість» [7].

Проблема самоактуалізації у педагогічній діяльності є достатньо багатоплановою. Для нас цікавим є її взаємозв'язок із задоволеністю, яку у науковій літературі розуміють, з одного боку, як можливий механізм активізації розвитку та саморозвитку, а з іншого – фактор, що приводить до особистісного застою, або до особистісної кризи.

Так, наприклад, Т.А. Молодиченко виокремлює [5] гармонійну та дисгармонійну самоактуалізацію. Необхідно зазначити, що самоактуалізація є утворенням “відірваним” від соціальності особистості в розумінні її визволення від необхідності підтримувати свою соціальну ефективність [4].

Задоволеність розуміється як соціально-психологічне відношення, вона виражає ступінь співвіднесення людиною своїх актуальних та потенційних можливостей, свого актуального рівня розвитку із вимогами середовища. Згідно багатьох досліджень задоволеність відбувається у праці, собою та життям є критеріальним показником професійної соціалізації. Разом з цим міра задоволеності або ж незадоволеності є рушійною силою професійної соціалізації.

У процесі професійної соціалізації найбільше зазнають змін такі параметри самоактуалізації, як контактність, креативність, гнучкість – усі мають тенденцію до зниження. Крім того, знижується й показник шкали підтримки, що свідчить про посилення залежності, конформності. Спрямованості на інших, орієнтації на соціальні норми. Тобто, професійна соціалізація педагога має свою специфіку, яка виявляється перш за все у зниженні самоактуалізації й посиленні просоціальності.

У процесі професійної соціалізації змінюється система пріоритетів: від взаємин з учнями, потім – з колегами, до самоактуалізації. У період зрілості самоактуалізація й задоволеність особистості найбільш інтегровані.

Як зазначає К.К. Платонов : «Творчість – мислення в його вищій формі, що виходить за межі необхідні для вирішення завдання, що виникло, вже відомими способами. Творчість при домінуванні у процесі мислення виявляється

як уява. Як компонент мети й способу діяльності вона піднімається до рівня творчої діяльності як обов'язкової умови майстерності й ініціативи» [6, с.147].

Творче начало, що є основою суб'єктності особистості, має екзистенційне значення для людини, є умовою її існування й розвитку. Особистість як суб'єкт створює себе, створюючи свій унікальний внутрішній світ і простір саморозвитку. Саме у цьому й полягає духовне буття людини, що забезпечує незалежність від будь-якого зовнішнього примусу чи тиску.

За словами А. А. Деркача та Е. В. Сайко [2], в просторі розвитку людини вибудовується й визначається ряд структурних компонентів "самості", яка розвивається. У цьому ряду такі феномени саморозвитку, як самовизначення, самопізнання, самоорганізація, самовиховання та самооцінка, мають зв'язок із накопиченням та привласненням соціального, тобто є його твірними для себе, у той час як самореалізація, самоздійснення передбачають самопрезентацію людиною себе суспільству, своєї соціально значущої діяльності як умови відкриття себе світові в ній [2]. Здатність творчого самоздійснення людини у просторі саморозвитку є актуальним для людини.

Категорія задоволеність детально аналізується К. А. Абульхановою [1] в рамках суб'єктного підходу. Автор розглядає задоволеність особистості як детермінанту життєвого простору, пов'язану з оцінкою того, як особистість реалізує себе в житті, з рефлексією щодо даного способу розгортання її активності в предметному й соціальному середовищі. При цьому суб'єктність реалізується в здатності проектувати, моделювати простір своєї активності, а загальна задоволеність виявляє себе як хвилювання за хід та результат інтеграції найбільш перспективних для особистості напрямків активності.

Школа повинна забезпечити умови для формування вільної, критично мислячої творчої особистості, яка здатна усвідомити і розвивати свої задатки і нахили, знайти своє місце в житті.

Сьогодні перед системою освіти стоїть багато завдань. Частина з них стосується реалізації творчості. Зокрема, тут актуальним є аспект підготовки майбутніх учителів здатних до інноваційної діяльності. Для реалізації такого завдання необхідно щоб суспільство й, зокрема, освітянська спільність, були готові до прийняття новітніх поглядів, підходів, створення виховних середовищ. Таке сприйняття можливе за допомогою формування інноваційної культури.

Існуючі станом на сьогодні дослідження пояснюють особливості розвитку таких особистісних якостей вихованців як самостійність, відповідальність, визначення оптимальних умов для розвитку позитивної

мотивації до навчання за допомогою спеціально організованого середовища. На думку Г.А.Ковальова, «відкритим» середовищем розуміють таке просторове середовище, яке з великою ймовірністю буде формувати відкритий соціально-психологічний зміст людини, яке буде необхідним і достатнім для здорового повноцінного фізичного й психічного розвитку і за формою своєї просторової організації є універсальним і таким, що йде від самої людини [3].

Наприклад, студенти реалізують дослідницьку програму «стратегія», коли відповідно до рівня дослідницьких завдань, які необхідно вирішувати на різних рівнях навчання в університеті, вибудовується стратегія дослідження, яка визначається тактичними діями бакалавра зі збору емпіричного матеріалу, магістранта – пропозицій на цій основі щодо вирішення проблем практики освіти, а аспіранта – стосовно виявлення закономірностей, і відповідно поповнення теоретичних знань. Так може бути реалізованим дослідження сучасних педагогічних проблем, що потребує аналітичної діяльності зі систематизації й узагальнення наявного наукового знання; розгортання проектної діяльності щодо розробки наукових рекомендацій, технологій та методик використання сучасного наукового знання; організації дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на виявлення нового наукового знання як фундаменту розвитку педагогічних ідей.

В рамках реалізації дослідницьких програм у студентів формуються ціннісні орієнтири розуміння дослідницької діяльності, зокрема, орієнтації на виокремлену персональність поруч із визнанням наявних форм колегіальності.

Професійна діяльність може бути опанованою майбутнім вчителем за умови її осмислення, усвідомлення на рівні понять, які визначають категоріальний апарат педагогічного мислення педагога. Ціннісні орієнтації, що визначають ставлення вчителя до матеріального й духовного життя суспільства, до педагогічної дійсності, не можуть будуватися лише на емоційних оцінках. Критерієм оцінки реалізованої діяльності як певного типу ставлення вчителя до світу, до інших людей й до самого себе є категоріальний апарат його свідомості, що характеризує його професійно-педагогічне мислення як людини, яка здійснює гуманістичну експертизу міжособистісних взаємин на соціальному й педагогічному рівнях та глобальних проблем сучасності.

Педагогів можна розрізняти як вчителів за отриманою освітою, за професією, та як вихователів за покликанням. Професійний педагог за Юнгом, якщо він педагог за покликанням, визначає свій шлях як шлях

виявлення себе як особистості. А виховна проблематика яку порушує перед собою та вихованнями такий вчитель, визначається колом тих проблем, виборів і рішень, які сприяють становленню цілісної особистості. Цілісність особистості не є раз і назавжди здобутою людиною. Вона, як стверджується у наукових дослідженнях є ідеалом, путівником шляхом людини. Виконуючи відповідну діяльність, людина вимушена долати свою частковість, формувати професійну, а відповідно, однобічну діяльність. Тому її завдання й полягає у тому, щоб відтворити (вибудувати, порушувати) цілісність дійсного.

Саме цілісність є для філософсько-психологічної позиції Юнга головною ланкою, що визначає особистість. Юнг зазначає: "Особистість – вища реалізація вроджених своєрідностей у певної живої істоти. Особистість – результат найвищої життєвої стійкості, абсолютного прийняття індивідуального сутнісного та максимально успішного пристосування до загальнозначущого за значної свободи вибору" [10, с.191].

Перехід до інформаційного суспільства можливий тільки на основі інноваційної економіки. Її основними ресурсами є знання й людський капітал. Відтворення та удосконалення цього ресурсу здійснюють два інститути – освіта й наука. При цьому наука відтворює нове знання, а освіта – людський капітал.

Цілі, зміст особистісно-орієнтованої діяльності, її складна структура, необхідність виконання поліфункціональних завдань (навчання, виховання, розвитку, підготовки до безперервної освіти та особистісному саморозвиткові, збереження та закріплення здоров'я, соціального захисту, адаптації особистості до життя в суспільстві та інше) вимагає від учителя особливих особистісних якостей, загальної й професійної культури, педагогічної майстерності, індивідуального стилю творчої діяльності, досвіду безперервного особистісного самоудосконалення, готовності до розробки й реалізації проектів, спрямованих на створення умов для становлення й розвитку особистості.

Як показують наші дослідження, значна частина вчителів відчувають труднощі стосовно проектування і реалізації діяльності по наданню допомоги вихованцям в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті їх можливостей, становленні самосвідомості, реалізації особистісно значущих і суспільно доцільних самовизначення, саореалізації та саомствердження.

Технологічний ланцюжок підготовки майбутніх учителів до реалізації особистісно орієнтованого підходу містить такі етапи:

створення проблемних ситуацій і систематизація проблем щодо особистісно орієнтованої освіти; проектування цілей, змісту, технологій та умов педагогічної діяльності на основі особистісно орієнтованого підходу; самостійне створення проектів реалізації особистісно орієнтованого підходу стосовно вихованців; публічна презентація (захист) проектів; оцінка якості проектів педагогічної діяльності.

Особливістю першого етапу є формування потреб майбутніх педагогів до активного творчого процесу, створення умов для прояву і розвитку суб'єктності в процесі проектування. Він містить аналіз конкретних педагогічних ситуацій, актуалізацію нормативно-правових й законодавчих основ педагогічної діяльності, філософських основ сучасної освіти, концепції гуманістичної освіти, психолого-педагогічних основ особистісно-орієнтованої освіти, теорії й практики педагогічного проектування.

До змісту другого етапу входить розробка концептуальних основ педагогічної діяльності, визначення критеріїв, показників та індикаторів її ефективності; опанування технологіями моделювання, програмування та конструювання особистісно орієнтованих проектів.

Етап публічної презентації (захисту) проектів може бути поданим у формі організаційно-діяльнісної гри, дискусії, конференції, рефлексивного практикуму, семінару-аукціону.

Етап оцінки якості проектів майбутньої педагогічної діяльності, які розроблені на основі особистісно орієнтованого підходу, може досягати ефективності за рахунок використання колегіальних форм організації діяльності, які сприяють активному включенню в обговорення проектів усіх учасників.

Щоб грамотна педагогічна взаємодія стала усвідомленою і невід'ємною реальністю педагогічної праці, необхідно не просто увести до навчальних планів спеціальні курси, факультативи, необхідно, щоб майбутній педагог пройшов у процесі навчання школу суб'єкт-суб'єктних взаємин.

При правильній організації педагогічної взаємодії вона володіє суттєвими можливостями, оскільки здатна впливати на особистісне й професійне становлення студента, на розвиток його освітнього середовища та його саморозвиток. Здійснюючи вплив на свідомість, поведінку та досвід вихованців, педагог у змозі змінити ставлення до предмета, систему володіння ним, перетворює загальний мотиваційний фон навчання й виховання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абульханова К. А. Психология и сознание личности / К. А. Абульханова. – М. : Воронеж, 1999.
2. Деркач А. А. Потребность в самореализации

как феномен социального мира и основание акмеологического развития / А. А. Деркач, Э.В. Сайко // Мир психологии. – 2008. – № 1. – С. 218 – 229.

3. Ковалев Г. А. Психическое развитие ребенка и жизненная среда / Г. А. Ковалев // Вопр. психологи. – 1993. – № 1. – С. 13 –23.

4. Маслоу А. Г. Мотивация и личность/ А.Г.Маслоу. – СПб., 1999.

5. Молодиченко Т. А. Самоактуализация личности в педагогической деятельности / Т.А. Молодиченко. – Саратов, 2000.

6. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : Учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования / К. К. Платонов. – М. : Высш. шк., 1984. – 174 с.

7. Слостенин В. А. Теория и практика высшего педагогического образования / В. А. Слостенин // Межвузовский сборник научных трудов МГПИ / Под ред. В.А. Слостенина. – М., 1987.

8. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості/В.О.Сухомлинський // Вибр.твори: В 5-ти т.- К.: Рад.школа, 1976. – Т.1.

9. Шаронин Ю. В. Психолого-педагогические основы формирования качеств творческой личности в системе непрерывного образования (синергетический поход) / Ю. В. Шаронин. – М., 1998. – 321 с.

10. Юнг К. Г. О становлении личности / К.Г.Юнг // Конфликты детской души. – М., 1995.